

heb opgesteld, en daaraan den vorm van een Dag-verhaal heb gelaten, op dat dezelve te beter zoude kunnen dienen tot eene schets van de wijze op welke men de geheele Volkplanting, alleenlijk meer gedetailleerd, zal kunnen en behooren te onderzoeken en beschrijven, ten einde het belangnemend Publiek eene volkomene kennis van dit in allen opzichte zoo belangrijke gewest te bezorgen.

Mijne geachte lezers zullen ook, door vergelijking van dit tegenwoordig werk met de menigvuldige andere werken, die sedert eenige jaren over deze Volkplanting in het licht verschenen zijn, gemakkelijker kunnen beoordeelen, of het mijne als overtuigend kan aangemerkt worden, dan of mijne informatie, van die van anderen veelal zeer verschillende, geschikt zijn om juistere denkbeelden nopens deze Volkplanting te doen ontstaan; waartoe het Publiek nog meerdere aanleiding zal vinden in de verdere berigten welke ik daarover zoo in het vervolg in het licht meene te geven, als ook voornamelijk in die welke ik in het hier bijgevoegd beknopt bericht ter neder gesteld heb.

Met opzet heb ik in mijn Verhaal ook geen gewag gemaakt van Politieke, Militaire en andere bespiegelingen, als mede geene beschrijvingen laten invloeyen van de verschillende Inwoneren, derzelve karakter, zeden, gebruiken en wat dies meer is; hetgeen in een afzonderlijk systematisch werk over de *Kaap* verhandeld zal worden.

DAG-

DAGVERHAAL

V A N E E N E

R E I S ,

GEDAAN IN DE BINNENLANDEN VAN ZUID-
AFRIKA , VAN DE KAAPSTAD TOT DE
PLETTENBERGS-BAAI, EN IN HET
ZOOGENAAMDE WOESTE- OF
VOOR-ZITZIKAMMA,

MET OOGMERK OM DE VERSCHILLENDE BAAIJEN
EN HAVENS LANGS DE ZUIDOOST-KUST TE ON-
DERZOEKEN, IN HOE VERRE DEZELVE TOT DEN
KUST- EN ZEEHANDEL BEKWAAM, EN DE NAAST-
BIJ GELEGENE LANDERIJEN EN DISTRIKTEN
TOT ETABLISSEMENTEN EN TOT DE CULTUUR
VAN PRODUKTEN GESCHIKT ZOUDE ZIJN, TEN
EINDE DEZELVE MET VOORDEEL NAAR DE
KAAPSTAD EN ELDERS BUITEN DE KOLONIE,
VOORNAMELIJK NAAR DE BATAAFSCHE REPU-
BLIEK, TE KUNNEN UITVOEREN, MET BIJVOE-
GING, TOT WELKE SOORT VAN ETABLISSEMEN-
TEN EN CULTUUR DE BESCHREVENE LANDE-
RIJEN EN DISTRIKTEN GESCHIKT ZOUDE ZIJN.

Des maandags den 26 September 1803, 's mor-
gens om zes uren, bij goed weder, liet ik de reis-
koets met eenige lieden van mijn gevolg vooruit
gaan, zijnde de weg, dien wij moesten nemen, over

D 2 de

52 REIZE IN DE BINNENLANDEN

de zoogenaamde *Kaapsche vlakte*, meest zwaar zand en duinen. Om negen uren volgde ik op denzelfden weg te paard, passerende naast bij het *Ronde boschje*, over eene kleine brug, het *Liesbeekje*, vervolgens de *Zwarte rivier* en nog eene kleine beek, en haalde in een paar uren de koets in. Verder reeden wij door de *Kuils-rivier*, en kwamen, te paard om één uur, en de koets om drie uren, over de zoogenoemde *Eerste rivier*, op de plaats van *Villier*, zijnde omtrent zeven uren gaans van het *Ronde boschje*, en spanden uit, een half uur van daar, bij de *Wolven-kraak*, alwaar mijn reisgevolg bleef kamperen en overnachtte, terwijl ik nog vier uren verder naar *Hottentotsch-Holland* vooruit reed, om bij den landbouwer *KNOETZE*, tegen den volgenden morgen een voorspan van ossen tot over de *Hottentots Hollandsche kloof* te bestellen.

De *Kaapsche vlakte*, gelegen tusschen *Baai-Fals* en de *Tafel-baai*, is omtrent zes uren lang, en vier of vijf uren breed, bestaande grootendeels uit zware zandgronden en duinen, doormengd met valleigronden, en bezet met vele plaatsen, zijnde meest veeplaatsen van Kaapsche slagters, alwaar het dagelijksche slagvee voor de consumptie van de *Kaapstad* gehouden wordt. Verder is deze vlakte hier en daar bezet met woningen van houtkappers, die voornamelijk dik wortelhout, van eene foort van Kaapsche boschjes, rijkelijk ter markt brengen, en de bakkers van kleine boschjes voorzien.

De

De *Kaapsche vlakke* is met vele kleine beekjes en rivieren doorsneden, welke in den regentijd, die aldaar rijkelijk valt, dikwijls aangroeijen tot groote stroomen, die alsdan na vele uren, ja zelfs na geheele dagen, bezwaarlijk te pasferen zijn. Deze rivieren en beken vormen de hier voren gemelde vallei-gronden, welke uit klei- en veen-aarde met zand doormengd, bestaan, en meest allen geschikt zijn tot het planten van moeskruiden, klaver en luzerne, en waar, met een genoegzaam voordeel, eene aanmerkelijke hoeveelheid van Noord-Amerikaansche lange en fijne katoenheesters, nevens Bengaalsche en andere soorten, als, bij voorbeeld, die van *Isle de France* enz., aangekweekt zouden kunnen worden; hetwelk jaarlijks geschieden konde door zaadpitten, in twee reijen, omtrent acht tot twaalf duimen van elkanderen, een duim diep in den grond te leggen, en tusschen de twee reijen eene ruimte van vier en twintig tot dertig duimen te laten.

Verder groeit op deze vlakke, en zoude in menigte kunnen gewonnen worden, de kostelijke olie van de *Palma Christi*, van de beste soort, met groote pitten, welke zelfs tusschen de duinen, en somtijds aan de zee kust, welig groeit.

Insgelijks levert de *Kaapsche vlakke* eene zekere hoeveelheid van eene groeistoffelijke soort van groen wasch, hetwelk verkregen wordt uit de beziën van een heestergewas, genaamd *Myrica Cerifera*, (gelijkende eenigzins naar de geneverbeziën,) uit welke,

54 REIZE IN DE BINNENLANDEN

door het koken met water, een groen wasch getrokken wordt, buiten de kleur veel overeenkomst hebbende met de *Spermaceti*; welk beziën - wasch, met een derde schapenvet vermengd, zeer goede kaarfen oplevert.

Verder zoude deze vlakke, tot groot voordeel voor de *Kaapstad*, gedeeltelijk kunnen worden gebruikt tot het aanplanten van houtboschen, voornamelijk van dennen tot masthout, waartoe men in het begin zaadpitten, één voet van elkanderen, zoude kunnen planten, met tusfchenruimten voor breede lanen; de zaadpitten in het vervolg tot boomen opgeschoten zijnde, zouden tot zes of tien voeten van elkanderen uitgedund kunnen worden. Dergelijke boschen zouden alsdan lommerrijke betere uitfpan-plaatsen voor de landlieden, voornamelijk in den zomertijd, en voor het vee beter voedsel opleveren, dan tegenwoordig op de vlakke gevonden wordt. Deze houtplantingen kunnen door particulieren, of door het Gouvernement, of wel voor rekening van den Raad der Gemeente van de *Kaapstad*, ten-voordeele van 's Lands kas aangelegd worden. In alle gevallen zouden de *Kaapstad* en het geheele distrikt tot de *Saldanha-baai* toe, daardoor importante voordeelen verkrijgen, naardien binnen de twintig of vijf en twintig jaren deze boschen niet alleen goed bruikbaar timmerhout en planken, maar bovendien de noodige pijpen of buizen voor waterleidingen zouden kunnen opleveren.

De

De *Eerste rivier*, ontspringende in het gebergte van *Drakenstein*, neemt haren loop door de vlakke, en ontlast zich in *Baai-Fals*; in het regen-faifoen is dezelve aanmerkelijk, en dikwijls in het geheel niet te pasferen, haar bed is diep en de oever steil, waardoor zij bezwaarlijk, en fomtjids niet zonder gevaar, is over te komen. Men vindt aan de oost-zijde van deze rivier vele aanzienlijke plaatfen, waaronder uitmunten de plaatfen van MEIBURG en BIJL, zijnde aanzienlijke wijn- en korenplaatfen, welke ook goede weilanden voor paarden, rundvee en fchape hebben.

Den zeven en twintigften 's morgens om zes uren de koets ingefpannen zijnde, reed dezelve door *Hot-tentotsch Holland*, pasferende de *Laurents-rivier* bij de plaats van MORKEL, en kwam tegen tien uren op de plaats van KNOETZE. Ik liet aldaar uitspannen, en tegen den middagtjyd met twaalf verfche osfen van KNOETZE de koets nog drie uren verder voortrijden, tot onder de *Kloof*; en naardien aldaar nog tien osfen bij de anderen twaalf aangespannen waren, zoo kwam de koets, met twee en twintig osfen voor dezelve, gelukkig over de *Kloof*, zijnde eene der hoogfte en steilfte pasfagien over de bergketenen in de Kolonie, gedecktelijk door klippen gebroken, zeer moeijelijk, en fomtjids gevaarlijk te pasferen, voornamelijk wanneer het regent, gelijk het den nacht te voren en den geheelen dag toen wij dezelve overtrokken, gedaan had.

Over de *Kloof* zijnde, reden wij met twaalf ossen van KNOETZE tot aan de *Palmiet-rivier*, latende mijne ossen losgaan. Aldaar werd de koets ontpakt, en de goederen met een klein schuitje overgebracht, terwijl de paarden de rivier moesten overzwemmen. De koets werd vervolgens door de zoogenaamde *Wagendrift* gereden, gaande het water tot over de voorwielen, terwijl door den regen van den gepasfeerden nacht en dag de *Palmiet-rivier* hooggezwollen was. Eindelijk wederom gepakt zijnde, reden wij nog een half uur verder, tot op de plaats van EKSTEEN, alwaar wij des avonds tegen zeven uren kwamen en den nacht overbleven.

Hottentotsch Holland, hetwelk zich uitstrekt tot *Baai-Fals*, is een voortreffelijk distrikt, voorzien van vele schoone plaatsen; waaronder die van de gebroeders MORREL, van THEUNIS en anderen uitmunten. Op de laatstgenoemde vindt men de schoonste Campherboomen van eene buitengemeene grootte welig groeijen, welke boomen door den Gouverneur VAN DER STEL zijn aangekweekt geworden. Het distrikt levert veel en goede Wijn, Brandewijn, Vruchten, Koren, versche Boter, Gevogelte, Groenten, en meer andere produkten voor de Kaapsche markt, en geniet bovendien het voordeel van zijne voortbrengselen gemakkelijk voor een gedeelte ter zee, over *Baai-Fals* naar de *Simonstad* te kunnen verzenden; hetwelk van groot belang is gedurende den tijd dat de schepen zich in *Baai-Fals*

mos-

moeten ophouden, zonder op de Kaapsche reede te mogen komen, zijnde gewoonlijk van den vijftienden April tot den vijftienden September.

De *Palmiet-rivier*, welke in de bergen van *Draakenstein* ontspringt, en zich ten oosten van *Hottentotsch Holland* in zee ontlast, is aanzienlijk genoeg om in den regentijd tot zoodanige hoogte te zwel len, dat de landlieden uit gebrek aan eene pont somtijds meer dan acht dagen daar voor moeten blijven liggen en wachten tot dat het water zoo laag is gezakt, dat de *Wagendrift* wederom te pasferen is.

Den acht en twintigsten des morgens om acht uren, de koets met een voorspan osfen van *KNOETZE* vertrokken zijnde, om den *grooten Houw-hoek* en de *Bot-rivier* te pasferen, terwijl mijne osfen los vooruit gezonden waren, steeg ik te paard, en reed met een gedeelte van mijn gevolg, om de plaats van *EKSTEN* te bezien, dwars over bergen en kloven, pasferende de *kleine Palmiet-rivier*, tot aan den voet van de groote bergketen, alwaar een beekje eenen schoonen waterval formeert, en geschikt is om molens te drijven; vervolgens nog eenige kloven met kleine houtbosfchen bewasfen, en eenige schoone valleigronden bezigtigd hebbende, reden wij dwars over bergen en door velden, om op den weg van den *grooten Houwhoek* te komen; doch wij verdwaalden eenigzins, en kwamen eerst op eene plaats, liggende aan den weg van den *kleinen Houwhoek*, 't welk de pasfagie is om in de *lange*

58 REIZE IN DE BINNENLANDEN

Kloof te komen. De eigenaar dier plaats beduidde ons den weg dien wij moesten nemen; en daar wij nog eene andere plaats, liggende ter linkerzijde van den weg naar den *grooten Houwhoek*, waren voorbij gereden, pasfeerden wij dezelve nevens de *Botrivier*, zijnde omtrent zes uren van het laatste nachtverblijf, alwaar wij eerst de koets achterhaalden; en wijl mijne osfen dezen dag nog niet gebruikt waren, liet ik dezelve ten eerste aanspannen; zond de voorspan-osfen, waarvoor ik twintig rijksdaalders, of veertig guldens hollandsch, had betaald, wederom terug, en reed nog anderhalf uur verder, tot de plaats van L. HEUSER, genaamd *Boontjeskraal*, gelegen aan de *Zwart-rivier*, alwaar wij den nacht bleven.

De landstreek van de oostzijde der bergketen, van de *Kloof* af tot den *Houwhoek* toe, is omtrent vijf uren lang, en van den voet der noordelijke groote bergketen tot aan de zee kust, ten naastenbij vier of vijf uren breed; dezelve formeert het schoonste natuurlijke amphitheater, hetwelk van alle zijden besloten is door hoog gebergte, waarvan de noordelijke keten parallel met de zee kust, zich uitstrekt voorbij de *Plettenbergs-baai*, tot na het distrikt van *Zitzikamma*; de oostzijde is besloten door de bergen van den *grooten en kleinen Houwhoek*; ten zuiden en westen heeft men de bergen van *Hottentotsch Holland*, tusfchen welke de *Palmiet-rivier* zich in zee ontlast.

De-

Deze landen worden aan de *Kaap* gerekend onder de zoogenaamde koude en zure landen. Doch hier is het de plaats om opzettelijk het geheele stuk van den natuurlijken aard en de gebruikelijke onderscheiding der landen aan de *Kaap* te verhandelen. Men kenmerkt in de geheele Kolonie de landerijen en plaatsen vooreerst naar hunne natuurlijke gesteldheid, of dezelve in hoog gebergte, in valleijen of in vlakten bestaan, en naar de eigenschappen van hunne klimaten, welke, uit de natuurlijke gesteldheid voortkomende, somtijds op een' korten afstand zoo verschillende zijn, dat men in ééne en dezelfde dagreize zich dan in een koud, dan in een getemperd, en dan wederom in een warm klimaat kan bevinden, gelijk, bij voorbeeld, wanneer men van een hoog gebergte, waar men dikwijls sneeuw en ijs ontmoet, naar eene zandige vlakte afdaalt; — ten tweede benoemt men de landerijen naar het onderscheid der gronden, welke veel invloed op het klimaat hebben; en ten derde naar de voortbrengselen welke dezelve uit de natuur opleveren, voornamelijk tot voedsel van het vee, zoo wel aan verschillende grassoorten en kruiden, als aan sappige boschjes; alsmede naar het boom- of houtgewas hetwelk aldaar gevonden wordt.

De algemeene verdeeling der landerijen is de volgende, als:

1. warme en zoete landen,
2. warme en drooge landen

3. Val-

60 REIZE IN DE BINNENLANDEN

3. valleigonden ,
 4. gebroken of gemeleerde landen ,
 5. koude zure en vochtige landen ,
 6. koude zure en drooge landen ,
 7. zoogenaamde boschjesvelden of schapen-landen ,
 8. houtgronden ,
 9. karroovelden
 10. steen- of klipgronden.
- 1°. De *warme en zoete landen*, welke toereikend van zoet water voorzien zijn , nevens 4°. de *gebroken of gemeleerde landen*, welke laatste gedeeltelijk zoet en gedeeltelijk zuur gras en kruiden voortbrengen , geven gezond voedsel voor allerlei vee , als voor paarden , hoornvee en schapen ; ook zijn dezelve geschikt tot allerlei soorten van cultuur , als , bij voorbeeld , tot den koren- en wijnbouw , tuinvruchten , kruiden en planten , katoen , rijst , tabak en dergelijken meer ; het vee kan het geheele jaar op zulke plaatsen gehouden worden , voornamelijk wanneer de landerijen meest bestaan uit kleigonden , valleijen en gemeleerd zand. Zoodanige streken , wanneer dezelve door beken en rivieren gedeeltelijk onder water gezet of bevochtigd kunnen worden , dienen dikwijls tot korenland , hetwelk zestig- tot tachtigmaal het zaad uitlevert. Men kan deze landerijen bovendien verbeteren ,
en

en als vee - weiden geschikt en gezonder maken, door dezelve met vele boomen van allerlei foort te beplanten, de zoodanige namelijk, welke veel lommer geven, als eiken, populieren, den- nen, enz., waarvan men vooreerst om de vijf roeden een zaadpit in den grond kan leggen. Deze voorzorgen dienen over 't algemeen, op genoegzaam alle landen van de Kolonie, waargenomen te worden; hetwelk even zoo noodzakelijk is als geschikt om daaruit de belangrijkste voordeelen te doen ontstaan, gelijk ik op meerdere plaatsen uitvoeriger betogte. Thans merk ik alleen aan, dat men de oppervlakte van een groot gedeelte der landerijen aart de *Kaap*, tegenwoordig geheel overdekt ziet met ruigte en boschjes, welke noch voedsel voor het vee, noch bruikbaar hout opleveren, en bovendien het opschieten van gras en kruiden verhinderen, de landen ondoordringbaar en tot eene schuilplaats voor wilde verscheurende dieren maken. Wanneer nu deze ruigte eens afgebrand, en het land hier en daar met zaadpitten van hooge boomen beplant zal zijn, dan zullen deze in weinige jaren welig groeijen, en het opkomen van zoodanig ruigte verhinderen. *Warme drooge landen* noemt men dezulken, welke grootendeels bestaan uit warme zand-salpeter- of zoutgronden, en een groot gedeelte van het jaar gebrek hebben aan zoet

62 REIZE IN DE BINNENLANDEN

water. Op zulke landen houdt men thans het vee gewoonlijk in de wintermaanden, wanneer 'er veel regen valt, en op zulke plaatsen worden zelden of weinig landerijen gecultiveerd, offchoon vele daartoe bruikbaar zouden zijn. Men kan echter vele dezer warme en drooge gronden tot de cultuur bruikbaar en geschikt maken, door dezelve met zoet water te voorzien, het zij door vlijt en konstwerken, mits water uit rivieren, beken en fonteinen, door pijpen of onderaardsche kanalen, of ook door den natuurlijken loop van eenig dergelijk water op zoodanige wijs daarheen te leiden, waarvan ik in het vervolg breedvoeriger handelen zal.

- 3°. De *valleigronden* zijn de geschiktste tot den aanbouw van tuin - moes- en voederkruiden, als klaver, luzerne, enz.; alsmede tot vee-fokkerijen en melkerijen, terwijl dezelve tevens tot de cultuur van katoen, rijst, vlas, hennip, tot het aankweeken van theeboomen of heesters, en over 't algemeen tot de cultuur van de meestkostbare produkten geschikt zijn.
- 5°. De *koude zure en vochtige landen* verkrijgen deze hunne eigenschappen door hunne ligging aan den voet van eenig hoog gebergte, hetzij hetzelfde al of niet met houtboschen bewassen is, waarop 's winters veel sneeuw, en de overige tijden van het jaar menigvuldige regen valt; de overvloed van water die hieruit ontstaat,

staat, maakt, wanneer hetzelfde geenen genoegzamen afloop heeft, het land nat, koud en zuur. Het brengt in zulk geval uit zijne natuur geene dan zure, en voor het rundvee en de schapen ongezonde planten en grassoorten voort. Deze gronden kunnen echter gemakkelijk en veelal door de cultuur verbeterd, en tot het voortbrengen van allerlei soorten van produkten, houtgewas, enz., als mede tot vee-fokkerijen geschikt gemaakt worden. Men moet dezelve, namelijk, eerst van het overvloedige water ontlasten, hetgeen geschieden kan door het maken van slooten en uitwateringen, waardoor het water van de landerijen afgetrokken, en naar rivieren, beken of diepten geleid wordt. Vervolgens moeten zulke landerijen, welke gemeenlijk uit vette klei en goede tuinaarde bestaan, ter deeg en dikwijls omgeploegd en bemest worden, waardoor zij binnen weinige jaren hunne slechte hoedanigheden geheel verliezen, en somtijds de beste oorspronkelijk warme en zoete landen in vruchtbaarheid overtreffen zullen, wijl zulke landstreken gewoonlijk het geheele jaar door, rijkelijke regens genieten. Thans worden de zure landen in de Kolonie algemeen, hoe ongezond dezelve ook voor het vee zijn, gedurende de zomermaanden tot weiden gebruikt, offchoon meestal jaarlijks een groot gedeelte van het vee dat op dezelve ge-
weid

64 REIZE IN DE BINNENLANDEN

weid wordt pleeg te sterven. De Planters zien zich, zoo lang de cultuur in hare tegenwoordige ellendige gedaante blijft, hiertoe genoodzaakt, wijl de warme zoete en drooge landen alsdan veel door de hitte uitgedroogd, en somtijds zoo hard als steen geworden zijn, invoege dat op dezelve geen groen halmtje of boschje gevonden wordt, voornamelijk wanncer het in verscheidene maanden niet regent, of deze landen door loopend water uit rivieren en beken niet bevochtigd kunnen worden.

Men heeft thans ook in de Kolonie algemeen de gewoonte, om vooral zulke zure landen, (gelijk ook wel met anderen geschiedt,) van tijd tot tijd aftebranden, ten einde op dezelve nieuw gras te doen groeijen, hetgeen gewoonlijk op de warme en drooge landen geschiedt gedurende of na den zomertijd, en op de koude en zure landen bij den aanvang van dat jaargetijde. De reden van dit afbranden is, dat in het warme faizoen, indien ook maar weinig regen is gevallen, het gras welig en in korten tijd lang en hoog opschiet, waardoor alsdan zulk een overvloed van voeder ontstaat, dat tienmaal zoo veel vee als thans in de Kolonie gehouden wordt, hetzelfde niet zoude kunnen afwelden, weshalve dan het overvloedige spoedig hard en droog wordt, zoo dat de landlieden hetzelfde afbranden, om in deszelfs plaats wederom jong
gras

gras te doen groeijen. Wanneer éénmaal in de Kolonie de aanbouw van de nuttigste grasfoorten en het maken van hooi ingevoerd zal zijn, als dan zal men zich in staat bevinden meer vee op stal te kunnen houden dan tegenwoordig aldaar 't geheele jaar door op de weiden gehouden wordt, en voornamelijk zal het getal varfchappen, hetwelk thans in de Kolonie voorhanden is, meer dan verdubbeld kunnen worden. De landbouw zal alsdan ook tot volmaaktheid gebragt, en zulke voortbrengfelen rijkelijk aangekweekt kunnen worden, welke tot den uitvoer gefchikt zijn en de meeste voordeelen en winsten geven. De gebrekkige toestand van den landbouw aan de *Kaap*, waardoor de landerijen voor als nog minder tot de veeteelt en de cultuur van eene menigte produkten gefchikt zijn, dan anderzins, wegens het gunstige klimaat en de goede eigenfchappen van den grond, zoude kunnen plaats hebben. Dit gebrekkige kan, indien ook niet algemeen wegens plaatfelijke omftandigheden, echter grootendeels over de gansche uitgeftektheid der Kolonie verholpen worden, doordien men, gelijk hier voren aangemerkt is, de koude, zure en vochtige, even gelijk de warme, zoete en drooge landen, kan verbeteren en tot de cultuur meer gefchikt maken, invoege dat men op beide foorten van landerijen eene genoegzame hoeveelheid

66 REIZE IN DE BINNENLANDEN

voeder, kruiden en planten, als klaver, luzerne, kanariezaad, rijgras, aardappelen, knollen, lange witte, roode en gele wortelen, boekwijt, wikkelen dergelijken meer, zal kunnen aankweken, om op de warme landen gedurende het warme seizoen een genoegzaam voedsel te hebben voor het vee, voornamelijk van sappige planten en wortelen, en op de koude landen gedurende het winterseizoen eene genoegzame hoeveelheid van droog voeder, als hooi, gedroogde en ingezouten klaver, luzerne, voorts stroo, kaf en granen, nevens wortelen, aardappelen, enz.

Hierbij behoorde het vee op de koude landen in goede warme stallen geplaatst te worden, in stede dat thans bijna algemeen in de Kolonie het vee het geheele jaar door, des nachts in de open lucht en in morfige zoogenaamde kralen, staat, blootgesteld aan alle veranderingen van lucht en weder, behalve op eenige weinige plaatsen van industriëuse ingezetenen. Op de warme landen daarentegen zoude het toereikend zijn, het vee in goede drooge kralen te plaatsen, voorzien van eenige afdaking, om tegen de koude nachtluchten enigzins beschut te zijn, en bij regen droog te staan (*).

Hoe

(*) Indien deze geringe moeite voor sommige Kaap-
sche landlieden, wegens gebrek aan hout, nog te bezwaar-
lijk

Hoe gemakkelijk bij ons het nuttige van dergelijke inrigtingen begrepen en gereedelijk toegestemd wordt, nogtans zouden dezelve in Zuid-Afrika, van wegens het aldaar algemeen plaatshebbend gebrek aan werkvolk, niet dan ten uiterste moeilijk en bijna onmogelijk zijn tot stand te brengen, wanneer niet door gelijkzijdige medewerking van het Gouvernement, van vermogende particulieren en kooplieden in deze Republiek, en eindelijk van de ingezetenen der Kolonie zelve, alle gepaste en vereischte middelen worden aangewend, welke het belang van het onderwerp vordert, gelijk men uit het vervolg nog beter zal kunnen beoordeelen.

60.

rijk zoude schijnen, zoo kunnen zij op warme plaatsen, bij hare tegenwoordige kralen, nog andere daar naastbij aanleggen, en rondom dezelve zaadpitten leggen, zes duim van elkander, van dennen- zilver- en andere boomen. Binnen weinig jaren zullen zulke kralen ten minste meer bescherming tegen de ruwe lucht en weder geven, dan de tegenwoordige; vooral wanneer 'er meerdere voor allerlei vee naast elkanderen geplaatst, en door heiningen van zulke boomen afgescheiden zijn; van buiten kunnen deze verbeterde kralen met de *Cactus* of de zoogenaamde Indiaansche Vijg, welke zelfs op drooge gronden welig groeit, of wel met andere doornachtige gewassen omheind, of met doornakken omlegd worden, om de wilde verscheurende dieren het doordringen te beletten.

E 2

68 REIZE IN DE BINNENLANDEN

- 6°. De *koude zure en drooge landen* zijn veelal die, welke de ruggen van hooge bergen uitmaken. Voor zoo verre deze gronden bestaan uit goede klei en gemeleerd zand, zoo leveren dezelve in de zomermaanden redelijk goede weiden voor allerlei vee, voornamelijk wanneer het onweder forawijlen regen op dezelve doet vallen. Men vindt in de Kolonie verscheidene ruggen van hooge bergen met houtboschen bewasfen, en 'er is dus niet aan te twijfelen, of het grootste gedeelte zoude tot houtplantingen gebruikt kunnen worden, indien het transport fomtijds niet al te bezwaarlijk was. Misfchien zal men in het vervolg, wanneer de bevolking der Kolonie twintigmaal grooter dan tegenwoordig zijn zal, zulke bergruggen gebruiken tot houtplantingen, welke voordeelen van onderscheidenen aard opleveren. Maar wanneer deze bergruggen uit zand- of klipgronden bestaan, zijn dezelve tot weinig of geen gebruik gefchikt.
- 7°. De *Boschjes- of Schapenlanden* noemt men diegene welke de gefchiktste tot de aantel van fchapeen zijn. Op deze landen groeit eene foort van boschjes, ter hoogte van twee tot vier voeten, met sappige ziltächtige takjes en bladeren, die het gezondste en beste voedsel voor de fchapeen zijn, en dezelve zoo vet doen worden dat zij bezwaarlijk kunnen gaan. Op deze landen

den behooren de aanmerkelijkste schapenfokkerijen aangelgd te worden, wjl deze dieren aldaar eenen overvloed van goed voedsel vinden, tweemaal des jaars jongen kunnen werpen, of mecrendeels twee, drie of vier lammeren voorbrengen, waardoor zij gevolgelijk buitengemeen vermeerderen; terwijl integendeel op vele plaatsen in het thans bewoonde gedeelte der Kolonie waar schapen gehouden worden, dezelve weinig vermeerderen, ja somtijds op vele plaatsen aanmerkelijk verminderen, en zulks gedeeltelijk door de consumptie, maar ook gedeeltelijk door ziekten en sterfte, bij gebrek van goed en genoegzaam voedsel. Dit is dan ook de reden, waarom vele rijke Kapenaars verscheidene plaatsen te gelijk aanhouden, als op de *roggevelden*, *nieuwvelden*, enz., alwaar zij hunne groote veefokkerijen hebben, van daar van tijd tot tijd op hunne koren- en wijnplaatsen maar zoo veel vee doende aanbrengen, als zij tot de consumptie of tot trekdieren benoodigd hebben.

- 8°. De beste *houtgronden* vindt men op de hellingen der bergen en aan den voet derzelve. Men kan zonder twijfel vaststellen, dat in de *Kaap-Kolonie* meest alle soorten van nuttige boomen aangekweekt kunnen worden, welke in alle andere gedeelten van den Aardbol gevonden worden; het zij vruchtboomen, het zij dezulke, die timmer- scheeps- kabinetwerkers- of verw-

70 REIZE IN DE BINNENLANDEN

hout, of ook wel reukwerken, gommen enz. opleveren. Het meestal getemperde zachte klimaat, en de menigvuldige daartoe geschikte gronden, doen in de *Kaap*-Kolonie de boomfoorten van de warme luchtfreken even zowelig groeijen als die van de gematigde en koude landen. En het is derhalve te verwonderen, dat het beftuur dezer gewesten in de ruime tijdvakken dat deze Volkplanting in het bezit der Republiek geweest is, nimmer bedacht heeft, om, als domeinen van den Staat, voornamelijk zulke houtplantingen aan te leggen, welke verwftoffen, mitsgaders fijn kabinetwerkers-hout en andere foorten opleveren, die in Europa zeer gezocht en duur betaald worden, waardoor de Staat jaarlijks aanzienlijke inkomsten had kunnen verwerven, en de handel der voormalige Oostindifche Compagnie aanmerkelijk vermeerderd kunnen worden. Dan integendeel heeft men alle nuttige verbeteringen belet, en, het zij uit vooroordeel en onkunde of uit bijzondere inzigten, heeft men verkozen deze Volkplanting steeds als eenen lastpost voor het land te doen voorkomen, en, met voorbijzien der ware belangen van den Staat, eene menigte nuttelooze amptenaren te onderhouden.

- 9°. De zoogenaamde *grootte karroovelden* zijn verhevene grootte vlakten, of eigenlijk de ruggen
van

van de hooge bergketens der tweede en derde afdeeling, of der rijen gebergten, welke meest parallel met de zuidoost-kust, zich west-ten-oosten en noordoost strekken, bekend onder den naam van *Zwarte Bergen*, *Nieuwe velden* en *Choup*. Derzelver oppervlakte bestaat meerendeels uit harde, en bij groote droogte schier ondoordringbare vette klei, doormengd met metaalachtige stoffen, als ijzer en bruine okerachtige steenen, nevens keijen en zandsteenen. Men vindt ook vele hooge bergruggen welke niet dan met zandige vlakten bedekt zijn.

De groote karroovelden bekomen zelden regen behalve in zomertijden, wanneer zware donderbuijen, wolkbreuken en regenvlagen zulk eene verbazende hoeveelheid waters doen nederstorten, dat de landen wijd en breed daardoor overflood worden. Indien het in langen tijd niet regent, hetgeen somtijds in geene acht of tien maanden gebeurt, dan vertoonen de karroovelden niet dan dorre en drooge woestijnen, waar men nauwelijks een grashalmkje en zelden een groen takje ziet, en zij schijnen als dan tot eene altyddurende onvruchtbaarheid veroordeeld te zijn. Wanneer echter de minste regen valt, zoo zijn dezelve in den tijd van vier weken weder met het schoonste groen bedekt, en de milde natuur verficiert de geheele vlakke

72. REIZE IN DE BINNENLANDEN

met eenen overvloed der schoonste bloemen en kruiden. Op dezen tijd komen de landlieden van nabij en van verre uit de Kolonie, om hunne talrijke kudden, hoornvee en schapen op deze onmetelijk groote karroovelden te weiden, en houden hun verblijf aldaar gemeenlijk drie tot vier maanden.

In deze vlakten vindt men de bronnen van verscheidene aanzienlijke rivieren, welke, of eene zuidelijke rigting nemen en eindelijk in den Oceaan vallen, gelijk de *Gouds-* of *Gaurits-rivier*, de *Gamka* of *Leeuwen-rivier*, en de *Dwijka*, welke beide laatste zich met de eerste vereenigen, alsmede de *Groote rivier* en andere meer, welke zich met de *Zondags-rivier* vereenigen, of noord- en westwaarts stroomen, als de *Zak-rivier* en andere, die de *grootte Oranje-rivier* van water voorzien.

De karroovelden, die uit klei doormengd met ijzerstoffen en bruine okerachtige aarde bestaan, indien zemaar rijkelijk van water voorzien zijn, vallen buitengemeen vruchtbaar; de kruiden, planten en boomen groeijen aldaar welig; zij leveren de beste druiven en vruchten, en men vindt niet zelden dat het graan op zulke landen zonder eenige bemesting zestig tot tachtigvoudige vrucht geeft.

Hoezeer thans de groote karroovelden een goed gedeelte van het jaar uit gebrek aan water

ter woestijnen gelijken, is het te hopen, dat met de vermeerdering der bevolking ook de industrie en nijverheid zich zal doen kennen door de verbetering dezer velden, en dat zoodanige gepaste middelen daartoe zullen worden aangewend, als in het vervolg, en voornamelijk in mijn beknopt berigt, zullen worden opgegeven, waardoor het grootste gedeelte dezer landstreken van water voorzien, en tot de cultuur en de veefokkerij geschikt gemaakt zullen kunnen worden.

100. De *steen-* en *klipgronden*, eindelijk, nevens de zandige bergruggen, leveren slechts een gering voedsel op voor paarden en geiten.

Buiten deze tot hiertoe verhandelde uit den natuurlijken aard des gronds afgeleide verdeling, pleeg men voorts de landerijen aan de *Kaap de Goede Hoop*, ook met opzigt tot hun gebruik als veeplaatzen, te rangschikken en te benoemen; te weten, naar mate dezelve daartoe min of meer bekwaam zijn, naar de eigenschappen van het veldgewas hetwelk zij uit de natuur voortbrengen, en naar den invloed welke de verschillende grassoorten, kruiden en planten op het aanfokken van vee hebben. Volgens deze onderscheiding kunnen de Kaapsche landen gevoegelijk in vijf klassen verdeeld worden, als:

1. in slechte Veeplaatzen,
2. in middelmatige,

E 5

3. in

74 REIZE IN DE BINNENLANDEN

3. in Plaatsen, op welke alleen een zekeren tijd van het jaar een of ander ras van vee kan gehouden worden,
 4. in goede Veeplaatsen, op welke het geheele jaar een zeker getal vee van verscheidene soorten kan gevoed worden, en eindelijk
 5. in beste Veeplaatsen, welke alle vereischten tot de veefokkerij hebben.
- 1°. Onder de flechte Veeplaatsen behooren de koude zure gronden, als, bij voorbeeld, eenige gedeelten van het zoogenaamde *achter Oude Nigualand* aan de oostzijde van de *Kaimansrivier*; verder een gedeelte der landerijen tusschen de *Naisna* en de *Plettenbergs-baai*; de noordelijke ruggen en afhellingen der groote bergketenen, alsmede de koude zure zandvlakten, bij voorbeeld de zoogenaamde *Kaapsche vlakke* en andere meer. Het vee dat op deze landerijen, bij gebrek aan betere gelegenheid, onderhouden wordt, vermindert dagelijks in getal en hoedanigheid, uit hoofde van allerlei ziekten en ongemakken, welke voortkomen, deels van het slecht ongezond voedsel hetwelk deze landen uit de natuur voortbrengen, en gedeeltelijk door den kouden en menigvuldigen regen die hier valt, en voor het vee schadelijk is.

Verder behooren onder de flechte Veeplaatsen ook begrepen te worden de warme, drooge, zilte of salpeterachtige gronden; bij voorbeeld
ceni-

eenige gedeelten van de landstreek, welke tusschen de rivier *Zonder einde* en de zuidoostkust, ter breedte, en tusschen de *Bot-rivier* en de *Brede rivier* ter lengte, gelegen zijn, alsmede de zandgronden tusschen de west-zeekust en de *Olifants-rivier*, enz.

- 2°. Onder de middelmatige Veeplaatfen kan men dezulke rekenen, alwaar het getal vee, hetwelk in dezelve kan onderhouden worden, niet vermindert, maar echter de jaarlijkse aanwas ook te onbeduidend is om in aanmerking te komen, en welke derhalve, hoezeer men met eene bepaalde hoeveelheid vee, die aldaar onderhouden wordt, goed voordeel kan doen, nogtans niet kunnen gerekend worden bekwaam te zijn tot veefokkerijen of tot de schapenteelt. Geveeld, bij voorbeeld, dat eene plaats kan onderhouden zes honderd aanteelt-schape en vier honderd hamels, dat de aanteelt-schape van zes tot negen honderd lammeren werpen, waarvan echter de helft of het derde gedeelte, nevens nog het vijfde of tiende gedeelte van de oude, jaarlijks sterft, zoo dat een getal van duizend schape jaarlijks met één tot twee honderd vermeerderd wordt, zoo is het zeker, dat zulk eene geringe vermeerdering, zal anders de teelt voordeelen opleveren, in geene aanmerking kan komen, vooral in vergelijking met de winsten die andere landen opleveren, welke voor de

76 REIZE IN DE BINNENLANDEN

de veefokkerij bijzonder geschikt zijn. Hoewel nu op zulke plaatsen van de eerstgemelde soort de voordeelen, welke men jaarlijks van de wol kan hebben, niet geheel onbeduidend zijn, zoo kunnen dezelve nogtans slechts als middelmatige veeplaatsen worden aangemerkt. Hier onder behooren zulke plaatsen, die gedeeltelijk bestaan uit warme drooge gemeleerde landen, of gedeeltelijk uit koude zure en gemeleerde gronden, en hieronder kan men ruim de helft der plaatsen in de Kolonie tellen, welke thans tot woon- koren- of wijnplaatsen dienen, en waarop gemeenlijk tevens allerlei soorten van vee gehouden wordt.

90. Plaatsen, op welke alleenlijk eenen zekeren tijd van het jaar vee kan gehouden worden, verschillen somtijds zoo zeer naar de hoedanigheid en het getal van vee, waarvoor dezelve geschikt zijn, dat hier omtrent geenen vasten regel te bepalen is. Op de koude zure landen, bij voorbeeld op de plaats van **EKSTREEM** aan de *Palmiet- rivier* gelegen, kunnen thans door het natuurlijk gewas in den zomertijd, gedurende twee tot vier maanden, twee of drie honderd koebeesten, honderd of honderd vijftig paarden, en een aantal schapen gevoed worden; terwijl men op de landerijen van 's Gouvernements post in het *Oude Niqualand*, gedurende den zomertijd drie tot vijf honderd stuks rundvee en honderd vijftig
tot

tot twee honderd paarden zoude kunnen onderhouden, waartegen den overigen tijd van het jaar, ten ware dat deze landen door de cultuur verbeterd en bekwaam gemaakt wierden, nauwelijks één paar span-osfen of paarden aldaar genoegzaam goed voedsel zullen vinden. Eveneens kunnen op sommige warme en drooge gronden, bij voorbeeld op de warme drooge zoete zandlanden aan de *Saldanha-baai*, in den winter of regentijd, gedurende drie tot vijf maanden, vijf of zes honderd osfen en twee honderd paarden onderhouden worden, terwijl de overige maanden van het jaar deze landen slechts aan eene geringe hoeveelheid vee het noodige voedsel kunnen verschaffen. Daarentegen op de plaats *Rhinoceros-Fontein*, van DIRK VAN REENEN, waartoe nog twee of drie zoogenaamde legplaatfen voor het vee behooren, welke landen ook onder de warme zoete en drooge gerekend worden, doch waarvan het grootste gedeelte uit vette kleigronden bestaat, kunnen thans gedurende negen of tien maanden van het jaar honderd vijftig tot twee honderd paarden, twee tot drie honderd koebeesten, en duizend schapen gehouden worden. Weshalve dan ook de landlieden, die geene volkomen goede veeplaatfen hebben, en echter eene aanzienlijke hoeveelheid vee willen onderhouden, ten minste drie of vier verschillende
 plaat.

78 REIZE IN DE BINNENLANDEN

plaatsen noodig hebben, op welke zij hun vee beurtelings laten overbrengen en weiden.

- 4°. Onder de goede Veeplaatsen behooren de warme zoete en gemeleerde larden, als mede de valleigronden, welke rijkelijk van versch water voorzien zijn, waarvan 'er een aanmerkelijk getal in het thans bewoonde gedeelte der Kolonie gevonden wordt. Hieronder kunnen voornamelijk zulke plaatsen gerekend worden, waarop zoo wel rundvee als paarden en schapen, niet alleen een gezond genoegzaam voedsel vinden, maar ook jaarlijks aanmerkelijk in getal toenemen, door het aantelen van kalven, veulens en lammeren; als, bij voorbeeld, de plaats genaamd de *Klaver-vallei*, van s. v. VAN REENEN, de plaats genaamd de *Ganzen-kraal*, van J. VAN REENEN, beide gelegen tusfchen de west-zeekust en de *Groene kloof*, de plaats van MEIBURG, aan de *Eerste rivier*; de plaats van s. BREDA, aan de *Buffelsjagt-rivier*; alsmede de plaatsen van P. en J. DUPRÉ, aan de *Vet-rivier*; de plaats van J. RENSBURG, aan den mond van de *Gouds-rivier*, en meer anderen. Op de goede veeplaatsen worden thans verscheidene foorten van vee gehouden, en ook niet zelden koren en wijn gebouwd, weshalve het bezwaarlijk valt om een juist en bepaald getal van het te houden vee optegeven. Voor 't overige kunnen zulke Veeplaatsen in het algemeen

ineen veel meer vee onderhouden, wanneer de kudden uit vee van verscheidene foorten bestaan. Om echter hier omtrent een algemeen denkbeeld te geven, zal ik in de hier achter volgende Tabelle aanwijzen, de hoeveelheid van vee, die, door middel van het natuurlijk aldaar groeiend gewas, op de verschillende foorten van *Plaatsen*, van één uur gaans in het vierkant, kan onderhouden worden, indien men zich op cene enkele foort bepaalt, en de hoeveelheid die aldaar hun voedsel vindt, indien men Vee van verschillende foorten aan dezelfde *Plaats* onderhoudt.

- 5°. Onder de beste Veeplaatsen reken ik zulke landerijen, welke het meest bekwaam zijn om van de eene of andere foort van vee het grootste getal te onderhouden, het geen door de natuurlijke voortbrengselen aldaar gevoed kan worden, en waar de kudden door de aantelt het aanmerkelykste vermeerderen. Hieronder behooren, bij voorbeeld, voor het rundvee de landerijen van de distrikten van *Bruinjies-hoogte*, *Tarka*, *achter-Sneeuwberg*, als mede sommige landerijen van *Zuureveld*, *Zitzikamma*, enz. Voor paarden zijn onder anderen geschikt sommige bergen en landen van *Roggeveld*, *Nieuweveld*, den *Hantam*, en meer soortgelijke; terwijl er voor de schapenteelt geene betere landen kunnen gevonden worden dan de zoogenaamde *Boschjes* - of *Schapenlanden*,

T A B E L L E,

Behelzende de hoeveelheid van Vee, die door middel van het natuurlijk aldaar groeiend gewas, op verschillende foorten van *Plaatsen*, van één uur gaans in het vierkant, kan onderhouden worden, indien men zich op eene enkele foort bepaalt, en de hoeveelheid die aldaar kan voedsel vinden, indien men Vee van verschillende foorten aan dezelfde *Plaats* onderhoudt.

RANGSCHIKKING DER L A A T S E N NAAR HUNNE NATUURLIJKE HOEDANIGHEID.	Hoeveelheid van Vee, die door middel van het natuurlijk aldaar groeiend gewas op verschillende <i>Plaatsen</i> kan onderhouden worden, indien men zich op eene enkele foort bepaalt.					Hoeveelheid van Vee, die aldaar kan voedsel vinden, indien men Vee van verschillende foorten aan dezelfde <i>Plaats</i> onderhoudt.				
	Rundvee.	Paarden.	Muilzels.	Schapen.	Geiten of Bokken.	Rundvee.	Paarden.	Muilzels.	Schapen.	Geiten of Bokken.
<i>Slechte Veeplaatsen.</i>	25 à 30.	30 à 40.	10 à 20.		100 à 150.	16 à 26.	8 à 12.	4.		60 à 80.
<i>Middelmatige.</i>	50—60.	50—70.	30—40.	400—600.	400—500.	25—30.	30—40.	10—20.	200—300.	100—150.
<i>Plaatsen op welken alleen in een zeker gedeelte van het jaar Vee kan worden gehouden.</i>	300—500.	200—400.		2000—4000.		200—300.	100—150.	40—50.	1000—1500.	800—1000.
<i>Algemeen goede Veeplaatsen.</i>	100—120.	80—100.	60—80.	1000—1500.	500—800.	60—80.	50—60.	20—30.	400—600.	150—200.
<i>Beste Veeplaatsen voor den aanzeel.</i>	130—150.	100—120.	90—100.	2000—2500.	1000—2000.	100—120.	80—100.	30—40.	800—1000.	150—200.

80 REIZE IN DE BINNENLANDEN

den, tusfchen de *Zak-rivier*, *Nieuweveld*, *achter-Sneeuwberg* en de *Oranje-rivier*, alwaar deze dieren, gelijk ik reeds hier voren heb aangemerkt, jaarlijks tweemaal kunnen werpen of meerendeels twee, drie, ja vier lammeren tegelijk voortbrengen.

Naardien van de juiste kennis en beoordeeling, in hoe verre de landerijen aan de *Kaap* uit de natuur min of meer tot de veeteelt bekwaam zijn, het wel of kwalijk flagen daarin grootendeels afhangt, zoo zal men bij iedere der hier voren befchrevene vijfderlei foorten van landerijen, welke aan de *Kaap de Goede Hoop* tot Veeplaatfen worden gebruikt, moeten beoordeelen:

- 1°. De verfchillende eigenfchappen van den grond, en der grasfoorten, kruiden of planten welke dezelve voortbrengt over 't algemeen.
- 2°. Hoe veel van iedere foort van vee op een ftuk lands van eene bepaalde uitgeftektheid kan onderhouden, en behoorlijk door de natuurlijke voortbrengfelen gevoed worden?
- 3°. Of het voedsel voor die foorten van vee, welke men aldaar onderhouden wil, of door gebrek aan betere gelegenheid onderhouden moet, al of niet gezond zij, of voor welke foort van vee het minfte fchadelijk?
- 4°. Of men een aanmerkelijk getal van vee van eene zekere foort op eene bepaalde plaats met voordeel kan voeden, terwijl in tegendael op dezelfde

de plaats maar weinig, of wel geen enkel stuk vee van eene andere foort met voordeel zoude kunnen onderhouden worden?

Dus kan, bij voorbeeld, eene slechte zure koude zoogenaamde Plaats van een hollandsch uur gaans in het vierkant, thans wel voor dertig tot veertig paarden en honderd of honderd en vijftig geiten of bokken onderhoud opleveren, terwijl op dezelfde plaats geene honderd schapen door 't natuurlijk gewas met voordeel zouden kunnen onderhouden worden.

Men moet hierbij echter aanmerken, dat deze sfeeling alleen betrekking heeft tot zulke landereijen, alwaar door cultuur en industrie nog hoegenaamd niets gedaan is, terwijl men uit de voorgaande aanmerkingen over de verdeeling en eigenschappen der landereijen zal ontwaren, op welke wijze koude zure, warme drooge, en andere slechte of onbekwame landereijen, door de cultuur verbeterd en bekwaam gemaakt kunnen worden, om allerlei foorten van vee, ja zelfs met meer voordeel en in grooter getal, te onderhouden, dan op de beste plaatfen door het natuurlijk gewas gevoed kunnen worden.

Verder moet ik aanmerken, dat men zelden eene landstreek van vijftig uren in het vierkant zal vinden, welke, hoezeer onder de koude zure, of warme drooge landen gerekend, niet eene menigte zoete, en gemeleerde plekken, benevens valleijen, inhoudt, waar eene zekere foort of hoeveelheid van het vee, hetwelk op die plaatfen over 't algemeen moet onder-

f

der-

32 REIZE IN DE BINNENLANDEN

derhouden worden, voedsel zoude kunnen vinden, dus dat hierdoor de slechte hoedanigheid der andere plekken zoo veel te minder nadeelig wordt.

Om na deze uitweiding thans wederom tot het vervolg mijner reize terug te komen, zoo dient, dat op de geheele landstreek tusſchen de *Kloof* en de *Bot-rivier*, ter lengte van omtrent vijf uren, en tusſchen de noordelijke bergen en de zee-kust, ter breedte van vier tot vijf uren, niet meer dan acht tot tien *Plaatsen* gevonden worden, welke bovendien thans meerendeels alleen slechte Veeplaatsen zijn, op welke niet dan een weinig koren en eene geringe hoeveelheid slechte wijn gewonnen wordt. Echter bestaat een groot gedeelte dezer landen uit goede vette klei en uit valleigronden, welke voor alle foorten van cultuur geschikt zijn; terwijl, behalve de groote en kleine *Palmiet-rivieren*, nog eene meenigte beken en fonteinen deze landen drenken.

Wanneer men nu een groot gedeelte dezer landstreek aanmerkelijk verbeteren wilde, zoo behoort de men eerst de beste valleigronden bekwaam te maken om goed voedsel voor het vee op te leveren, niet slechts voor den zomer, maar ook voor den winter als het zich op stal bevindt. Hierdoor verkrijgt men te gelijk meerder mest, en bevindt zich in staat meerder korenlanden te bewerken, in voege dat, naar mate het eene vermeerdert, het andere verbeterd wordt.

Mer

Men zal deze oogmerken nog beter kunnen bereiken, en de nieuw aan te leggen korenlanden, welke meest uit zware kleigronden bestaan, bekwaamer voor den aanbouw kunnen maken, door den dungers of mest zelve te verbeteren, hetwelk geschieden kan indien men lang stroo onder het vee strooit, wijl de stroomest de zware landereijen losser houdt, en voor de werking van warmte en regen meer vatbaar maakt. En deze aanmerking zal men geenszins overtollig vinden, wanneer men onderrigt zal zijn, dat in geheel Zuid-Afrika noch stroo, noch mosch, noch heide, bladeren of dergelijke, onder het vee gestrooid wordt, behalve eenig riet of boschjes. Men vindt zelfs in het geheele land bijkans geen stroo, naardien men de granen, in plaats van dezelve uit te dorschen, door paarden laat uittrappen, waardoor het stroo geheel verbrijzeld en tot kaf wordt, terwijl men het bovendien als dan aan zich zelve overgelaten meestal liggen laat. Men behoort derhalve ook dat gedeelte der land-oeconomie te verbeteren, en, vooreerst ten minste, een gedeelte der granen op onze in Europa gebruikelijke wijs uit te dorschen, om voor de zwaarste en ruuwste landereijen lange stroomest te bekomen; terwijl de reeds meer bewerkte en losere landen met korte mest kunnen besteld worden; op welke laatste als dan, twee jaren achter een tarwe, rogge, garst en haver gezaaid zijnde, en onder het pas uit den grond opgekomen gewas van het tweede jaar, klaver en luzerne

84 REIZE IN DE BINNENLANDEN

gezaaid kan worden, waardoor men niet alleen meer stalvoeder bekomt, maar deze landereijen ook voor eenige volgende jaren, waarin zij braak blijven liggen, tot betere weiden geschikt gemaakt worden, terwijl men inmiddels voor den graanbouw nieuwe landereijen op de zelfde wijze gerced maakt.

De kleine bergen en hoogten, en de voet van het hooge gebergte dezer landfreek, zullen gedeeltelijk met groot voordeel tot den wijnbouw en het aanplanten van vruchtboomen, als olijven, amandelen en dergelijke, en gedeeltelijk tot houtgewas gebruikt kunnen worden, waartoe de volgende boomsoorten voornamelijk in aanmerking komen, als de Europeische eiken, dennen, cederen, stinkhout, geelhout, esfen tot wagenmakers-hout, zilverboomen, en andere meer. Wanneer al verder de eigenaars of bezitters der voorfchrevene landen hun voordeel verstaan en behartigen willen, dan zullen zij korenmolens laten bouwen, om het koren, hetwelk zij van de landlieden van de overzijde der *Bot-rivier*, tot *Zwellendam* toe, jaarlijks kunnen koopen, te doen malen, en de blom naar de *Kaapstad*, of in het winterfaizoen over *Hottentotsch Hollands-baai* naar de *Simonstad* te zenden, om hetzelfde te verkoopen; terwijl zij het grove meel en de zemelen, als louter overwinst, voor hun huisgezin en vee kunnen emploijeren. Hierdoor zullen zij zich in staat bevinden osfen en varkens vet te mesten, en met groot voordeel aan de slagters van de *Kaapstad* te verkoopen,

pen, terwijl vet vee en goed vleesch, uitgenomen fchapenvleesch, aan de *Kaapstad* thans iets zeldzaams is en duur betaald wordt.

Bij de genoemde voordceelen zullen de inwoners dezer landstreek zich nog eene menigte andere kunnen verschaffen, naar gelang hunne industrie, omstandigheden en ondervinding hun van zelve hieromtrent veel zullen leeren.

Den negen en twintigsten September, 's morgens om acht uren, van *Boontjes-kraal* vertrokken zijnde, pascerden wij de *Zwart-rivier*, en kwamen om elf uren op de plaats van RADEMAN, een kwartier uurs van het warme bad gelegen, alwaar ik 's nachts en den volgenden dag wilde blijven, om het bad te zien en te onderzoeken. Ik ontmoette aldaar, nevens meer ander gezelschap, den Heer VAN RHEEDE VAN OUDSHOORN, Lid van den Raad van Politie, een achtenswaardig en kundig man, met wien ik aan de *Kaapstad* reeds kennis gemaakt had. De weg van *Boontjes-kraal* tot voorbij het bad gaat over verscheiden heuvelen, is bergachtig, en formeert vele schoone valleijen, met aanzienlijke Plaatfen bezet, welke tot de middelmatige Veeplaatfen behooren. De grond bestaat uit goede gemeleerde klei en aarde, de ruggen der heuvelen en de afhellingen der bergen leveren veel koren en garst, ook groeit op sommige plaatfen redelijk goede wijn. De weilanden zijn goed voor paarden en muil-ezels, ook worden vele schapen en geiten of bokken, ne-

86 REIZE IN DE BINNENLANDEN

vens het noodige rundvee aldaar onderhouden. Sommige valleijen zouden geschikt zijn tot den katoenbouw, en zonder twijfel zal ook de theeboom, of liever de theeboschjes of heesters, op vele plaatsen groeijen, vooral waar men goede tuin-aarde vindt.

Wat het gezegde warme bad betreft, men vindt hier een' hoogen berg, die, op zich zelve staande, omgeven is van heuvelen en valleijen; op den rug nu van een' kleinen heuvel, die aan den afhang van voornoemden berg gehecht is, ontspringt het bad uit verscheidene fonteinen, welker wateren eenigzins in warmte verschillen. De mineraal-deelen van het badwater bestaan voornamelijk uit salpeter en zwavel, hetzelfde wordt voor rheumatieke en meer andere ziekten met voordeel gebruikt. Men vindt aldaar een gering slecht woonhuis, behoorende aan het Gouvernement, en bestaande uit eene kleine voorplaats, twee zijkamers zonder het minste ameublement, nevens eene keuken en een klein achtervertrekje voor den opziender, hetgeen bovendien alles in een' slechten bouwvalligen staat is. In de beide zijkamers, welke bestemd zijn voor het logies van de brongasten, logeren in het badsaizoen gemeenlijk in ieder derzelve vier tot zes personen, zoo mans als vrouwen, welke ieder voor zichzelve, of met elkanderen hunne menage doen, en eigen huis- en keukengereedschappen moeten medebrengen, echter kan men ook op de plaats van R A D E M A N logies en kost bekomen voor een' civielen prijs, waar-

waarvan echter de Kapenaars zelden gebruik maken. Men bekomt de vergunning om in 's Gouvernements badhuis te logeren door eene ordannantie, waarvoor eene kleinigheid betaald wordt. Het Gouvernementsbad, hetwelk, als gezegd is, aan den afhang van een heuvel gelegen is, beftaat alleen in eene hut, met een enkel, uit klipfteenen gemetsfeld bad, zijnde omtrent dertig of veertig pasfen van het woonhuis verwijderd, welken weg de badgasten genoodzaakt zijn door de open lucht te gaan. Het gebruik van het Gouvernementsbad wordt onder alle de badgasten verdeeld in uren, invoege dat ieder zijn uur op zijne beurt verkrijgt. Vele inwoners der *Kaapstad* en het grootste gedeelte der landlieden die het bad willen gebruiken, kamperen of onder tenten, of in loofhutten, welke zij voor dien tijd oprigten. De fonteinen zijn alle zeer heet, zoo dat men in het badwater binnen den tijd van vijftien minuten flurp-eijeren kan gaar koken. Dit niettegenftaan- de wordt hetzelfde, hoe heet ook, algemeen ge- bruikt, naardien 'er geene gelegenheid gevonden wordt om het met koud water te verkoelen, en de weinige tijd, welke aan iederen badgast vergund wordt, ook geene natuurlijke afkoeling gedooft; echter verbeelden zich de Kapenaars, dat het bad juist zoo heet gebruikt moet worden om van de ver- eischte werking te zijn.

Behalve het Gouvernementsbad bevindt zich op voornoemden heuvel nog eene hut, voorzien van

88 REIZE IN DE BINNENLANDEN

een bad , hetgeen aan RADEMAN behoort , op wiens plaats hetzelfde ligt. In deze hut kan één , of des noods twee personen , logeren , welke alsdan het bad den geheelen dag ter hunner vrije beschikking hebben , mits de hut van RADEMAN hurende , waarvoor men ieder dag omtrent een gulden hollandsch betaalt.

Wanneer men nu in aanmerking neemt , hoe ongemakkelijk voor wezenlijk zieke personen het logies in 's Gouvernements huis , of het kamperen onder tenten en hutten , nevens het gemeenschappelijk gebruik van een enkel bad moet zijn , dan zal men natuurlijk verwachten dat deze eenige vrije hut en bad , welke voor zulk een geringen prijs te huur zijn , van een ieder gezocht zoude worden ; doch het is hier zoover van af , dat men bij eene menigte aanwezende badgasten deze hut dikwijls ledig ziet.

Het warme bad heeft de schoonste ligging welke men zoude kunnen wenschen tot eenen aanleg van dien aard , kunnende het warme water , hetwelk uit verscheidene fonteynen rijkelijk opwekt , met geringe moeite en kosten geleid en verdeeld worden , om eene menigte groote badhuizen daarvan te voorzien ; invoege dat , volgens eene zeer ligt te maken inrigting , ieder zieke een afzonderlijk vertrek en bad zoude kunnen bekomen ; doch om deze verbeteringen tot stand te brengen , zoude het Gouvernement aan de *Kaap* , zoodanige ingezetenen , als zich in staat en niet ongenegen bevinden om daartoe de behulp-

hulpzame hand te bieden, de noodige aanmoediging en hulp dienen te vergunnen. Tot nog toe heeft men met deze nuttige verbetering geenszins een begin gemaakt, ofschoon men zulks bij den aanvang van het tegenwoordig Gouvernement met reden had mogen verwachten.

Het water dezer warme fonteinen zoude aan de cultuur en industrie nog een aanmerkelijk voordeel kunnen verschaffen, naardien het aflopend water, langs de afhellingen der hoogten naar beneden vloeiende, gelegenheid geeft tot het sichten van korenmolens, waardoor de landlieden van het geheele distrikt, — hetwelk in de lengte tusschen de *Bot-rivier* en de *Brede rivier*, en in de breedte tusschen de noordelijke bergen en de zeekust gelegen is, — hunne tarw voor een gedeelte zouden kunnen doen malen, om vervolgens de fijne blom naar de *Kaapstad* ter markt te brengen, en het overfchietende voor hun huisgezin en vee te gebruiken. Eene inrigting, waarvan ik hier voren alrede heb gewag gemaakt, en tot welke uitvoering men hierna het middel zal aangewezen zien, als wanncer men het groote belang van dezen land-huishoudelijken tak nog beter zal begrijpen.

De ommelanden van het bad bieden een oplettend Gouvernement ook eene schoone gelegenheid aan, om aan of nabij hetzelfde een gehucht of dorp van veertig of zestig huisgezinnen te sichten, welke gedeeltelijk zouden bestaan uit ambachtslieden, molenaars,

90 REIZE IN DE BINNENLANDEN

naars, winkeliers, logementhouders, en gedeeltelijk uit landbouwers, die, behalve de kleine behoeften voor 't vertier der badgasten, voornamelijk zulke produkten dienden aantekweeken als voor den uitvoer geschikt zijn, en welke gezamenlijk, evenredig aan hunne hantering, door het Gouvernement erven en landerijen zouden kunnen bekomen, het zij vrij zonder betaling, of wel voor eene geringe somme, die hun als kapitaal aangerekend, en zekere jaren op hypotheek der landerijen gecrediteerd zoude kunnen worden.

Den dertigsten befloten hebbende mijne koets voort te zenden om den weg naar *Zwellendam* te nemen, en inmiddels met eenigen van mijn gevolg te paard te rijden naar de zoogenaamde *Bayiaans-kloof*, of, naar de nieuwe, door de eerwaarde Voorstanders van het Instituut tot onderwijs der Hottentotten verkozene benaming, *Genaden-dal*, ten einde de stichting en aanleg der Moravische Zendelingen, van de broederschap der HERNHUTTERS aldaar te gaan bezigtigen, vertrokken wij des morgens om negen uren, met oogmerk om in het voorbijgaan ook de plaats van OTTO te zien, omtrent anderhalf uur van het bad gelegen, en wiens bezitter onder de weinige industrieuse landbouwers aan de *Kaap* geteld kan worden. Toen wij omtrent drie kwartier uurs van het bad verwijderd waren werd de weg moerasfig, zoodat de wielen van de koets meermalen tot de asfen in de modder bleven zitten, en met moei-

moeite daaruit wederom opgehaald konden worden. Eindelijk kwamen wij op de genoemde plaats, waar wij eenige ververschingen genoten, en vervolgens, naardien wij van den weg onderdrukt waren, des namiddags weder vertrokken, gaande de koets omtrent vijf uren verder oostelijk, om des nachts verblijf te houden op de plaats van KOENTZEN, en den volgenden dag ons afte wachten op de plaats genaamd het *Ziekenhuis*, — aldus genaamd omdat het zieke vee van 's Gouvernements post de *Zoetemelksvallei*, schuins daar tegen over gelegen, in vorige tijden aldaar onderhouden werd, — terwijl wij te paard noord ten westen reden, en tegen vijf uren, op de plaats van de weduwe GROENEWALD, de rivier *Zonder einde* pasfeerden in een klein schuitje uit een boomstam gemaakt, naast hetwelk de paarden moesten overzwemmen. Van de overzijde der rivier hadden wij nog drie uren te paard tot de *Baviaans-kloof* afteleggen. Het was maanlicht, maar de weg was zeer slecht, moerasig, en somtijds vol diep water; wij verdwaalden ook des nachts, en kwamen eerst op een stuk bouwland tot de *Baviaans-kloof* behoorende, van waar wij, niet zonder veel moeite en gevaar, en door hulp van een Hottentot, dien wij in een stroohut aantroffen, de wacht houdende bij het gezaaide land, des nachts om tien uren aan de *Baviaans-kloof* kwamen, alwaar alles reeds in diepe rust was. Wij werden echter door den Broeder MARSELD in eene soort

van

92 REIZE IN DE BINNENLANDEN

ven redelijk goed logement gebragt, alwaar wij spoedig nog eenige ververfchingen nuttigden. Des anderendags werd ik bij de Zendingen ten eten verzocht. Des morgens bezag ik eerst de woningen der Hottentotten, bestaande in omtrent twee honderd kleine huisjes en hutten, van hout getimmerd en met riet of biezen gedekt, meerendeels aan beide zijden van eenige kleine beekjes en aan de voeten van heuvelen geplaatst. Aan iedere woning is een kleine tuin, bijkans vijf en twintig schreden lang en tien of vijftien breed, waarin de Hottentotten van ieder huisgezin tot hun bijzonder gebruik eenige moeskruidenten planten. Behalve deze tuinen, hebben de Zendingen aan de Hottentotten nog gegeven een groot stuk korenland, hetwelk door hun gemeenschappelĳk bewerkt wordt en tot hun gemēen voordeel dient. Tegen tien uren legde ik een bezoek af bij de Zendingen, zijnde vijf in getal, elk afzonderlijk wonende, en alle getrouwd; dezelve zijn: ROSE, (de Opperste), MARSFELD, KORNHAMMER, SCHWIND, alle vier Duitschers, en KHUMEL, een Hollander, zijnde een mesfenmaker van zijn ambacht. De zendingen hebben goede woonhuizen en eene gemeenschappelĳke eetzaal. Wij bezagen ook hunne kerk, welke fraai is, en ruim genoeg voor meer dan vijf honderd menschen. Hun tuin is groot en goed aangelegd, beplant met boomen en zeer goede groenten, en wordt rĳkelijk van water voorzien door een beekje, hetwelk door denzelven heen

heen geleid is, en vervolgens een korenmolen om drijft. De vijf broeders zijn alle bedaarde en achtbare mannen. De Heer R O S E , een verstandig man, heeft als Zending vele landen doorreisd, en in die hoedanigheid negen jaren in *Labrador* onder de *Esquimaux* verkeerd. De Broeders onderwijzen de Hottentotten in den godsdienst, het lezen en schrijven, en de vrouwen der Zendingen onderrigten de Hottentotsche meisjes in het naaijen, breijen en andere huisfelijke werkzaamheden. Dagelijks wordt 'er school gehouden, en twee- of driemaal ter week kerk, voor alle de Hottentotten, welke ook vlijtig wordt bijgewoond door vele naburige landlieden. Aan de *Baviaans-kloof* worden alle vreemde Hottentotten en Bastaard-Hottentotten, welke zich aldaar willen vestigen, vriendschappelijk toegelaten; het toenmalig getal zoude, volgens de berigten der Broeders, aan mannen, vrouwen en kinderen, reeds duizend bedragen.

De geheele Stichting is gevestigd tuschen kloven, welke met hooge gebergten omgeven zijn, sluitende aan de groote keten, die paralel met de zee kust zich uitstrekt tot *Zitzikamma*. Het is zeer te beklagen dat deze landstreek niet ruimer en beter is; zij bestaat meest uit koude zure velden, bergen en heuvelen, welke rots- en steenachtig zijn en eene slechte weide voor het vee leveren, hetgeen te wagen brengt, dat de Hottentotten, die aldaar wonen, zich thans in droevige omstandigheden bevinden,

94 REIZE IN DE BINNENLANDEN

den, wyl zij weinig of bijkans geheel geen vee meer hebben, offchoon sommigen hunner, bij hunne aankomst aldaar rijkelyk vee medebragten. Daar nu door de Zendelingen noch levensmiddelen, noch andere behoeften aan de Hottentotten gegeven worden, en dezelve buiten hunne kleine tuintjes en het gemeenfchappelyke korenland geene andere landereijen bezitten, zoo kunnen zij daar niet dan zeer bekrompen leven, te meer dewyl zij ook weinig wagens, land- en bouwgereedschappen bezitten. Sommigen hunner werken eenigen tyd van het jaar bij de naburige landlieden, waar zij onderscheiden arbeid verrigten, of om hout te kappen in de *Zoetemelks-vallei* gebruikt worden, somtijds verhuuren zich ook eenigen hunner bij de boeren, om bij hunne togten naar de *Kaapstad* te dienen als wagenrijders of als osfenleiders, doch het een en ander gefchiedt zelden, deels wyl de Zendelingen niet gaarne zien dat de Hottentotten, die bij hun gevestigd zijn, voor eenen langen tyd afwezig blijven, als waardoor zij spoedig dat gene vergeten wat deze hunne meesters hun geleerd hebben, deels wyl de Hottentotten, zoodra zij door geen gezag tot den arbeid worden aangespoord, zoo spoedig als algemeen aan luhuid zich overgeven. Tegen het een zoo wel als het ander dezer gebreken zoude genoegzaam kunnen voorzien worden, wanneer men wilde luisteren naar de voorflagen, welke ter verbetering van alle zendelingfchappen

pen in Zuid-Afrika reeds gedaan zijn, of daaromtrent nog gedaan zouden kunnen worden. Inmiddels is de goede orde welke de Zendingen bij de Hottentotten onderhouden, allezijs prijsfelijk, en kan niet zonder verwondering befchouwd worden. Zelden hoort men van buitensporigheden onder hen, en nooit ziet men een hunner befchonken, offchoon de neiging tot fterke dranken eene hunner grootfte zwakheden uitmaakt. Het is hun volfrekt verboden, eenigen fterken drank, hoe genaamd, aan *Baviaansch-kloof* te brengen, hetwelk zij ook fliptelijk naarkomen, aangezien de overtreders van dit gebod tot hunne ftraf niet meer in de fchool of kerk mogen komen; eene ftraf, welk de Hottentotten zeer vreezen, wijl ze onder hen voor eene groote fchande wordt gehouden; dan, indien dezelve niet toereikend is om een Hottentot te verbeteren, zoo wordt hij van de *Baviaansch-kloof* weggejaagd en mag er nimmer wederkomen.

Jammer is het, dat aan de gezegde kloof geen vlas, hennep of katoen geteeld wordt, en dat de Hottentotfche vrouwen en meisjes niet gebruikt worden tot het bereiden en fpijnen dezer produkten, of ook wel van wol, welk een en ander de vrouwen van de Zendingen hun gemakkelijk zouden kunnen leeren. De broeder K H U M E L, een bekwaam werkmán, heeft eene mesfen-fabriek aangelegd, en eenige Hottentotten in dat werk onderrigt; doch voor zulke werkzaamheden fchijnen zij als nog geene vatbaarheid

96 REIZE IN DE BINNENLANDEN

heid te hebben, ten minste blijven zij niet lange daar bij. KHUMEL maakt schoone mesfen; de Kolonie heeft er echter weinig nut van, wijl dezelve drie en viermaal duurder zijn dan men dezelve uit Europa kan krijgen, hetwelk ten deele daardoor wordt veroorzaakt, dat hij zich de materialen zoo duur en met veel moeite moet aanschaffen. Intusfchen koopen de vreemdelingen, die *Baviaans-kloof* komen zien, gemeenlijk eenige zijner mesfen tot eene gedachtenis. De eerwaarde Zendelingen gaven mij hunnen wensch en verlangen te kennen om nog eene andere en meer gefchikte plaats voor eene nieuwe flichting te mogen hebben, welke zij wel verdienen en ter meerdere bereiking hunner heilzame oogmerken ook noodig hebben.

Den eerften October na den middag de eerwaarde Zendelingen voor hun vriendelijk onthaal bedankt hebbende, reden wij bij eene betrokken lucht en regenachtig weder van *Baviaans - kloof*; de noordzijde der rivier houdende, pafteerden wij twee plaatfen, zijnde de eerste eene Veeplaats van CLOETE, de tweede eene goede Koren- en Paardenplaats van den Heer NELSON, Lid van de Nationale Rekenkamer aan de *Kaap*, en kwamen vervolgens, na drie uren rijdens, of zes uren gaans, wederom aan de rivier *Zonder einde*, welke wij over eene zoogenaamde fteeg of klein bruggetje overtrokken, terwijl wij de paarden lieten overzwemmen, fchuins over de plaats het *Ziekenhuis* genaamd, toebehoorende

rende aan den ouden Baas TEUNIS, 's Lands Posthouder aan de *Zoetemelks-vallei*, alwaar mijne koets reeds des morgens vroeg was aangekomen en den nacht overbleef, terwijl ik nog anderhalf uur verder reed, de rivier *Zonder einde* wederom in eene schuit pasfeerde, en op 's Lands Post de *Zoetemelks-vallei* aankwam om met Baas TEUNIS te spreken.

's Lands Post is eene schoone plaats, voorzien van eenige goede gebouwen en stallingen, nevens eenen schoonen tuin, die met limoenen en andere goede vruchtboomen beplant is. De geheele plaats is rijkelijk van water voorzien, en omtrent een uur gaans van den voet van de groote bergketen en een kwartier uurs van de rivier *Zonder einde* gelegen. Deze plaats, benevens de geheele landstreek, van de *Baviaans-kloof* af tot *Zwellendam* toe, tusschen de noordelijke bergen en de voormelde rivier, behoort onder de zoogenaamde koude zure landen, en heeft gedeeltelijk middelmatige en gedeeltelijk flechte Veeplaatsen. Men vindt er vele groote en goede valleijen, voornamelijk langs de rivier, als mede goede korenlanden. Aan den voet der bergen en in eenige zoogenaamde kloven vindt men ook houtboschen, welke echter van geen groot belang zijn, en maar weinig bruikbaar timmerhout, te weten eenig stink- en geel-hout, opleveren. Voorheen hebben tot 's Lands Post nog vele van de beste naast bij gelegene Plaatsen aan de beide oevers der rivier be-

G

hoort

53 REIZE IN DE BINNENLANDEN

hoort, en er werden groote kudden vee onderhouden, als paarden, runderen en schapen; ook waren aldaar smids- en wagenmakers-winkels voor 's Lands rekening gevestigd. Thans is de Post van weinig beteekenis, en wordt alleen aangehouden, ten einde den Posthouder in staat te stellen om het toezigt te houden over de houtboschen; zelfs is het dezen man verboden eenige voort van cultuur of bedrijf bij de hand te nemen, behalve dat hem vergund wordt eenig vee te houden. De oude Baas TEUNIS is een braaf en verstandig man, die door vlijt en nijverheid zich een aanzienlijk vermogen verworven heeft; hij heeft verscheidene kinderen, waarvan er eenige getrouwd zijn en goede Plaatsen hebben, die met hunne geheele familie al mede door vlijt en naarstigheit zich kenmerken.

Den tweeden, 's morgens vroeg van 's Lands Post vertrokken en de rivier wederom gepasseerd zijnde, achterhaalde ik mijn gevolg eerst een uur voorbij de Plaats van VAN DER LINDEN, alwaar hetzelfde uitgespannen had; wij reisden te zamen tot aan de Plaats, genaamd de *Groote vlakte*, alwaar ik de koets dien nacht liet blijven, en met mijn gevolg nog een half uur verder reed, namelijk tot op de Plaats van HOLTZHUYZEN, zijnde de Schoonzoon van Baas TEUNIS, alwaar wij diez nacht bleven en vriendelijk onthaald werden. Van *Ziekenhuus* tot deze plaats kan men in negen uren gaan of zich met osfen laten trekken.

Dary

Den derden, 's morgens vroegtijdig vertrokken zijnde om dezen dag een goeden togt te kunnen doen, pasfeerden wij vele Plaatsen en beken, zonder ons verder op te houden, behalve dat wij in den namiddag één uur uitspanden, en kwamen vervolgens des avonds laat aan de *Brede rivier*, op de Plaats van den Pontvoerder КОЕНЕ, na dat wij dezen dag tien of twaalf uren afgelegd hadden. Bij onze aankomst was de Ponthouder niet te huis, en alle de vertrekken van zijn huis, uitgenomen de keuken, gesloten, wij zonden derhalve een zijner flaven naar *Zwellendam*, waar hij zich bevond, ten einde hem kennis van onze komst te geven. Hij kwam des nachts om twaalf uren terug, en bragt de sleutels van de kamers mede om ons te kunnen logeren. Wij hadden ondertusfchen gebruik gemaakt van de keuken, want dien dag een knorhaan gefchoten hebbende, liet ik dien braden. Deze vogel heeft de grootte van eenen gewonen haan en is zeer lekker van finaak.

Den vierden, hadden wij geen lang nachtverblijf gehouden en waren des morgens al weder tijdig gereed om te vertrekken. Door de trouwe hulp van den Ponthouder КОЕНЕ, welke te dien einde van *Zwellendam* was gekomen, nevens die van eenige landlieden, welke zich aldaar bevonden, geraakte de koets gelukkig van den hoogen, stijlen en klippi-gen oever af, op de pont en aldus over de *Brede rivier*, zijnde de overzijde niet zoo flijl, en be-